

Miljømølle. »Hvem har bildt Danmarks befolkning ind, at ørreder er vigtigere end kulturarven?» spørger museumsinspektøren. Hofjægermester Vincents Juul mærker jorden ryste under sig.

Vandslottet

AF POUL PILGAARD JOHNSEN

O verraskende pludseligt dukker Willestrup frem i landskabet med sine tunge, rødkalkede mure, der spejler sig i slotssøens vand omkranset af skove. Vi er i den sydøstlige udkant af den store Rold Skov, og jo nærmere, man kommer på herregårdens centrum, jo tydeligere bliver præget af vandslot. Her er åløb, bække og søer overalt, og helt fremme ved hovedbygningen forstår man, hvilket enormt projekt, det må have været for den nygifte Axel Juul at give sig i kast med, da han fra 1538 og fire år frem lod borgen bygge på egepæle. De blev rammet ned i den sumpede undergrund på en holm ude i den mølledam, der allerede fandtes på stedet, og som var skabt i middelalderen ved opstemning af vandet i Willestrup Å. Portrætterne i sandsten af ham og hustruen, Kirsten Lunge, med årstallet 1542 pryder muren på en af fløjene, og for at ingen skal være i tvivl, meddele en tavle på en anden fløj: »Axel Juul met syn k(iere) Høstrw Frw Kyrstine Lwngge lod thene Gardt fyrst oc af ny wpybge Anno Dni. MDXLII. Same Aar war oc theris Brøllop.«

Det er Axel Juuls ætling i tolvte led, der tager imod på gårdspladsen. Kun afbrudt af en pause på knap halvandet hundrede år, fra 1721 til 1869, har gården været i slægtens besiddelse siden opførelsen, og i dag hedder besidderen Vincents Juul. Det

»Willestrup er et eksempel på, hvordan miljøinteresserne fuldstændig majoriserer kulturarvsinteresserne. Et middelalderlandskab risikerer at blive ødelagt, og det kan ske mange andre steder med EU's direktiver som løftestang, hvis ikke man ude i de enkelte kommuner er opmærksomme på – eller indstillet på – at gøre undtagelser fra reglerne. Jeg har hørt, at man i Frankrig er løbet ind i lignende problemer, nemlig at kravet om den fri gennemstrømning og passage i vandløbene forhindrer vand til akvadukter. Også her kommer bygningsarven altså i klemme eller bliver nedprioriteret. Kulturarvsstyrelsen siger ingenting, for det berører jo ikke selve de fredede bygninger – kun den helhed, hvori de indgår. Og vores nuværende kulturminister interesserer sig ikke for fredede bygninger.«

Ifølge Birthe Juul har man i de nye vandplaner tilsyneladende »glemt« at afveje kulturarvsinteresserne over for miljøinteresserne:

»Det er besynderligt at opleve, hvordan ejere af fredede bygninger pålægges strenge restriktioner, så man endog ikke må afrense og male sine vinduer uden ansøgninger og tilladelser, mens man i dette tilfælde ser, hvordan miljømyndighederne ganske ufølsomt modellerer om på et middelalderlandskab i en lille fisk – lampræt – navn, så der kan være fri vandgennemstrømning uden de stemmeværker, der har ligget der siden 1100-tallet.«

Gyngende grund

om lampreten og om at få hele denne miljømølle til at køre deruda, opretholde deres job osv.«

Så tager han sig i det:

»Statsskovrideren, som jeg forhandler med, er nu meget venlig og imødekommende, og jeg har ikke noget som helst at udsætte på ham. Det er mere systemet.«

Motorvej for fisk

Statsskovrideren er Bent Egede Andersen – Naturstyrelsens repræsentant på egnen – og lampreten er den lille, rundmundede fisk, som spiller en ikke helt uvæsentlig rolle. Det bekræfter skovrideren:

»Det er en af de fisk, som man ifølge EU-direktiverne skal tage hensyn til, når et område er udpeget som et særligt naturområde. Derfor må der ikke være strækninger med voldsomme fald, for så kan lampreten ikke komme igennem, og det betyder, at vi må lave en omkørsel uden om slotssøen og det store fald gennem opstemningen og møllen. Der er også hensyn at tage til ørredynglen, som bliver spist af gedder og fugle, hvis åen løber gennem en sø, for så bliver ynglen stående i søen i stedet for at lade sig drive med strømmen ud i havet,« siger Bent Egede Andersen.

Han har i øvrigt en hel del mere at føje til sagen, men inden da skal vi en tur ned til Hadsund ved Mariager Fjord, hvor museumsinspektør ved Nordjyllands Historiske Museum Lise Andersen holder til. Hun er landets førende ekspert i møller, og hun ryster på hovedet ad projekter som det omkring Willestrup

repræsentant i skikkelse af statsskovrider Bent Egede Andersen, der i hvert fald kan erklære sig enig i, at »Vincents Juul er meget urolig. Derfor holder vi også mange møder med ham, og min ambition er at lave et projekt, som gør hans bekymringer overflødige, og i øvrigt er jeg altså uden skyld i det, der skete i 1950'erne.«

Miljømilliarden

Skovrideren gør opmærksom på, at Willestrup Å-projektet er en udmøntning af den »miljømilliard«, som den daværende konservative miljøminister Connie Hedegaard afsatte til en særlig vand- og naturindsats, og at staten med opkøbet og nedlæggelsen af i alt syv dambrug langs åen snart har sikret både færre skadelige næringsstoffer i den belastede Mariager Fjord og en økologisk sammenhæng i åen med fri vandpassage hele vejen. Opstemningen ved Willestrup er den sidste forhindring, og i virkeligheden synes han, at netop Willestrup er et rigtig dårligt eksempel på, at myndighederne ikke skulle tage hensyn til kulturarven:

»Det er tværtimod et rigtig godt eksempel på alle de bestræbelser, vi udfolder, for at lave et projekt, som sikrer, at der intet sker med slottet, samtidig med at vi leder en del af vandet udenom. Vandstanden skal holdes, og slotssøen må ikke gro til. Det er målet, og vi tror, at der er rigelig med vandgennemstrømning til, at det kan lade sig gøre. Men nej, vi kan ikke være helt sikre, og derfor er ingeniørfirmaet nu i gang med at undersøge og måle

tydeligere bliver præget af vandslot. Her er åløb, bække og søer overalt, og helt fremme ved hovedbygningen forstår man, hvilket enormt projekt, det må have været for den nygifte Axel luul at give sig i kast med, da han fra 1538 og fire år frem lod borgene bygge på egepæle. De blev rammet ned i den sumpede undergrund på en holm ude i den mølledam, der allerede fandtes på stedet, og som var skabt i middelalderen ved opstemning af vandet i Willestrup Å. Portrætterne i sandsten af ham og hustruen, Kirsten Lunge, med årstallet 1542 pryder muren på en af fløjene, og for at ingen skal være i tvivl, meddeler en tavle på en anden fløj: »Axel Iuul met syn k(iere) Høstrw Frw Kyrstine Lwng Lod thene Gardt fyrst oc af ny wpbygge Anno Dni. MDXLII. Same Aar war oc theris Brøllop.«

Det er Axel luuls ætling i tolvte led, der tager imod på gårdspladsen. Kun afbrudt af en pause på knap halvandet hundrede år, fra 1721 til 1869, har gården været i slægtens besiddelse siden opførelsen, og i dag hedder besidderen Vincents luul. Det er en opgave, hofjægermesteren tager alvorligt. Den siddende repræsentant for slægten på Willestrup er en pertentlig mand, der holder ejendommen tiptop i orden.

»Jeg har et ansvar og sætter en stor ære i at forvalte dette her på en ordentlig måde,« siger han, da vi er kommet ind på kontoret.

»Hvis man ændrer på vandtilstrømningen og vandstanden i søen, kan der ske katastrofale skader på bygningen og dens omgivelser. Jeg synes, det er grotesk, at man overhovedet skal risikere noget på grund af en lille fisk, der kun bliver tre-fire centimeter lang,« fortsætter Vincents luul og går således straks i gang med det, der er anledningen til vort besøg, nemlig myndighedernes omfattende naturgenopretningsprojekt for Willestrup Å. Der skal være fri passage for både vand og fisk, helt fra åens udspring i den nærliggende Store Blåkilde og ned til udløbet i Mariager Fjord.

Ifølge EU's såkaldte vandrammedirektiv, som netop nu er ved at blive indarbejdet i den danske planlægning, skal mange vandløb overalt i Danmark med tiden genskabes efter samme princip, men omkring Willestrup har projektet allerede været i gang i mange år, og nu spidser det til. I disse måneder afgøres det, hvordan vandet skal løbe omkring Willestrup, og tolvte generation luul kommer ikke udenom at måtte acceptere indgribende forandringer i det komplekse system af vand omkring gården, som hans forfader perfektionerede til sin brug.

Ja faktisk har Vincents luul allerede frivilligt accepteret det, da han for nogle år siden solgte opstemningsretten til det nærliggende dambrug til Naturstyrelsen. Samtidig indvilligede han i, at en del af vandet, som i dag løber ud i den opstemmede slotssø, i fremtiden skal løbe uden om opstemningen for at give fri passage. Gennem vinduet kan vi se en medarbejder fra et ingeniørfirma stå ovre på søbredden og måle op. De er i gang med at finde ud af, hvordan sagen skal gribes an.

Men frivillig accept eller ej, så er Vincents luul tydeligvis bekymret. Gang på gang vender han tilbage til situationen i 1950'erne, da nogle lodsejere langs åen ønskede åen sænket en meter, så de bedre kunne udnytte deres enge, som var alt for våde. Hans far sagde nej, og amtet fandt så på en salomonisk løsning: »luul ønsker nul, engfolkene ønsker en meter, så giver vi dem en halv meter.«

Skrivebordspragmatismen betød, at engene stadig var for våde til at kunne bruges til noget, men værre var konsekvensen på Willestrup, fortæller Vincents luul:

»I 1959 begyndte hele sydfløjen at synke på grund af den halve meters sænkning af vandstanden. Det kostede min far millioner af kroner uden en øre i erstatning. Jeg er bange for, at der skal ske noget lignende, når de nu igen vil røre ved vandet, selv om de hele tiden forsikrer mig om, at der ikke kommer til at ske noget.«

Vi er taget til Willestrup efter forslag fra formanden for BYFO, en interesseorganisation for ejere af fredede bygninger. Hun hedder Birthe luel, og hun siger:

der vand til akvadukter. Også her kommer bygningsarven altså i klemme eller bliver nedprioriteret. Kulturarvsstyrelsen siger ingenting, for det berører jo ikke selve de fredede bygninger – kun den helhed, hvori de indgår. Og vores nuværende kulturminister interesserer sig ikke for fredede bygninger.«

Ifølge Birthe luel har man i de nye vandplaner tilsyneladende »glemt« at afveje kulturarvsinteresserne over for miljøinteresserne:

»Det er besynderligt at opleve, hvordan ejere af fredede bygninger pålægges strenge restriktioner, så man endog ikke må afrense og male sine vinduer uden ansøgninger og tilladelser, mens man i dette tilfælde ser, hvordan miljømyndighederne ganske ufølsomt modellerer om på et middelalderlandskab i en lille fisk – lamprets – navn, så der kan være fri vandgenemstrømning uden de stemmeværker, der har ligget der siden 1100-tallet.«

Gyngende grund

Den lille fisk vender vi tilbage til, men først skal vi med Vincents luul på tur på den 1.500 hektar store ejendom, hvoraf kun knap en tredjedel er ager og resten er skov, mose, krat og kilde. Ikke mindst det sidste, for Store Blåkilde godt et par kilometer fra hovedbygningen er et forunderligt syn. Fra undergrunden vælter 29 millioner liter vand i døgnet op gennem sprækker i kildens bund af kalk, som optisk får det hele til at se lysende blå ud. I virkeligheden er »blå« sandsynligvis en omskrivning af middelalderordet »blot«, der betyder offer, og Blåkilde har således oprindelig været et offersted, fortæller Vincents luul, mens vi smager på vandet, der er noget af det rene i kongeriget.

Ikke uden grund valfarter folk stadig i stort tal til stedet, hvor bredden består af spagnum, og udtrykket fast grund under fødderne derfor bliver relativt, for selv de mindste hop på stedet får hele jorden under os til at gynges. Det kan man mere sig med, mens Vincent luul med en anelse sarkasme i stemmen morer sig over myndighedernes krav for nogle år siden om, at også kørestolsbrugere skulle have samme adgang til Store Blåkilde som gående og derfor forlangte en rampe af træ bygget ud i kilden, så man kunne rulle helt ud over vandet og kigge ned. Det så herrens ud og fungerede vist heller ikke efter hensigten herude i det sumpede og afsides beliggende krat, men for ham er det bare endnu et eksempel på »hovedløsheden« og på, at myndighedernes indblanding i den private ejendomsret – med de bedste hensigter – er gået over gevind.

»Som skatteyder og jordejer må jeg ikke længere bruge min ejendom, som vi altid har gjort her på stedet, men miljømyndighederne må alt,« siger Vincents luul. Han ved godt, at han principielt selv har solgt sin opstemningsret for penge, men han føler vist ikke, at han har haft noget valg. I sidste ende kan myndighederne måske bare bestemme selv.

I virkeligheden er han bare bekymret. Trods Naturstyrelsens forsikringer om, at der ikke vil blive gjort noget med vandet på Willestrup, som vil ødelægge hovedbygning eller herlighedsværdier, føler han sig usikker. På vejen tilbage kører vi forbi en sø, som Naturstyrelsen allerede har afvandet. Her er ingen vandgenemstrømning, og derfor er søen allerede delvis tilgroet. Han er bange for, at slotssøen skal komme til at se ud på samme måde, når mere end halvdelen af vandet i fremtiden skal ledes uden om den opstemmede sø:

»De siger godt nok, at der stadig vil være strøm nok til at holde søen ren og klar, så den ikke forplumrer, men faktum er, at vi altså ikke længere får den samme gennemstrømning, som vi har haft i tusind år. Hele ideen med dette vandslot ødelægges, hvis vandet bliver stillestående. Og hvad med om vinteren? I dag fryser slotssøen aldrig til, fordi vandet, der kommer op fra undergrunden oppe i kilden, altid er mellem syv og otte grader varmt, og derfor er her en fantastisk biotop og et fantastisk fugleliv også om vinteren. Hvad vil der ske med det?«

Han tier et øjeblik og udbryster så:

»De er da ligeglade. For miljøfanatikerne handler det bare

Statsskovrideren er Bent Egede Andersen – Naturstyrelsens repræsentant på egnen – og lampretten er den lille, rundmundede fisk, som spiller en ikke helt uvæsentlig rolle. Det bekræfter skovrideren:

»Det er en af de fisk, som man ifølge EU-direktiverne skal tage hensyn til, når et område er udpeget som et særligt naturområde. Derfor må der ikke være strækninger med voldsomme fald, for så kan lampretten ikke komme igennem, og det betyder, at vi må lave en omkørsel uden om slotssøen og det store fald gennem opstemningen og møllen. Der er også hensyn at tage til ørredynglen, som bliver spist af gedder og fugle, hvis åen løber gennem en sø, for så bliver ynglen stående i søen i stedet for at lade sig drive med strømmen ud i havet,« siger Bent Egede Andersen.

Han har i øvrigt en hel del mere at føje til sagen, men inden da skal vi en tur ned til Hadsund ved Mariager Fjord, hvor museumsinspektør ved Nordjyllands Historiske Museum Lise Andersen holder til. Hun er landets førende ekspert i møller, og hun ryster på hovedet ad projekter som det omkring Willestrup:

»Man kalder det naturgenopretning, men hvad er det for en natur, de vil tilbage til? I Danmark har vi ingen uberørte naturområder tilbage. De landskaber, der omgiver os, er menneskeskabte, det er kulturmiljøer. Vi stikker os selv og hinanden blår i øjnene, hvis vi tror, at vi kan 'genoprette' naturen. Vi ved, at de fleste danske landsbyer i en fjern fortid blev anlagt i skovrydninger. Skal vi så også jævne vores landsbyer med jorden og give områderne tilbage til skovens dyr? Nej vel? Det er vanvid. Det, vi gør med naturgenopretningsprojekter, er at skabe nye former for landskaber. Intet andet.«

Lise Andersen er især kritisk, når det gælder vandløbene, for her tæller historien for alvor med vægt:

»Lige siden mennesker fandt på at dyrke deres egne afgrøder i stedet for at indsamle frugt og bær i naturen, har man haft brug for at male korn til mel. Det foregik i 5.000 år på en skubbekværn eller håndkværn. Det er svært for nutidsmennesker at forstå, hvor meget tid der gik med dette arbejde. Man regner med, at et voksent familiemedlem pr. hushold brugte alle døgnets arbejdstimer på at male mel til brød. I 1100-tallet indførte man vandmøllen herhjemme. En middelaldermølle var i stand til at formale korn for ca. 50 hushold. Med hver mølles opførelse blev altså ca. 49 menneskers arbejdskraft frigjort og kunne bruges på andre samfundsgavnige formål. Så vigtige var vandmøllerne, at Valdemar Atterdag i 1356 udtalte, at han ikke ville, at 'ærene skulle løbe i stranden uden at have gjort landegavn'. Vandmøller blev bygget ved alle vandløb, og i 900 år lå de der og sørgede for, at vi fik det daglige brød.«

Ifølge Lise Andersen bliver EU's vandrammedirektiv i Danmark fortolket så omfattende, at alle kulturmindere snart er væk, hvorimod der i den tidligere lovgivning stod, at der skulle tages hensyn til kulturhistoriske værdier, når man regulerede vandløb.

»Det værste eksempel er Brobyværk Mølle på Fyn, hvor man har lavet en 'motorvej' i form af et hæsligt fiskestryg af beton, som drøner lige igennem mølleområdet. Det ser forfærdeligt ud, men jeg håber, at biologerne er glade,« siger hun og tilføjer, at hun godt forstår Vincents luuls nervøsitet:

»Jeg ville også være bekymret, for man føler sig ikke sikker på, at ingeniørerne kan tage højde for alt. Som en gammel møllebygger engang sagde til mig: Hvis alt andet er lige, fungerer det sådan her, men sagen er, at alt andet aldrig er lige. Der er ikke natur skabt omkring Willestrup. Alle åens mange løb er her gravede og forlagt, og følger man dem, kan man i den måde, åens løb er formet på, aflæse 600 års økonomisk historie. Man burde forhindre, at kulturmiljøet bliver så forplumret af kanaler og omløb, at ingen længere kan forstå, hvilket genialt entreprenørarbejde, vore forfædre var i stand til at præstere med skovl og hjulbør for 6-700 år siden. Hvad er vigtigst? Vores historie eller antallet af ørreder, laks og småkravl i Willestrup å? Hvem har bildt Danmarks befolkning ind, at ørreder er vigtigere end kulturarven?«

Og så tilbage til Willestrup og miljømyndighedernes stedlige

en udmøntning af den »miljømilliard«, som den daværende konservative miljøminister Connie Hedegaard afsatte til en særlig vand- og naturindsats, og at staten med opkøbet og nedlæggelsen af i alt syv dambrug langs åen snart har sikret både færre skadelige næringsstoffer i den belastede Mariager Fjord og en økologisk sammenhæng i åen med fri vandpassage hele vejen. Opstemningen ved Willestrup er den sidste forhindring, og i virkeligheden synes han, at netop Willestrup er et rigtig dårligt eksempel på, at myndighederne ikke skulle tage hensyn til kulturarven:

»Det er tværtimod et rigtig godt eksempel på alle de bestræbelser, vi udfolder, for at lave et projekt, som sikrer, at der intet sker med slottet, samtidig med at vi leder en del af vandet udenom. Vandstanden skal holdes, og slotssøen må ikke gro til. Det er målet, og vi tror, at der er rigelig med vandgenemstrømning til, at det kan lade sig gøre. Men nej, vi kan ikke være helt sikre, og derfor er ingeniørfirmaet nu i gang med at undersøge og måle op og lave et projekt, der med sikkerhed fungerer. Willestrup har jo selv tidligere brugt en del af vandet til dambrug, og det gav ingen problemer for resten af området, og i virkeligheden tror jeg, der vil ske det stik modsatte af det, Vincents luul frygter. Jeg tror, at når han slipper for at få så meget åvand i søen, vil aflejringerne af sand og slam blive mindre. I dag er søen jo visse steder ved at mudre til, og dér er der kun en halv meter dybt på grund af aflejringer.«

Men hvorfor er det så vigtigt, at lampretter og ørredyngel skal have fri passage de sidste par kilometer fra Willestrup og op til udspringet i Store Blåkilde, når resten af de 25 kilometer af Willestrup Å og ned til fjorden nu er uden forhindringer? Kunne man ikke bare standse ved Willestrup og lade den århundredgamle opstemning være, som den altid har været?

»Tja, hvorfor skal man gøre tingene helt færdige? Hvorfor skal man ikke nøjes med at gøre 80 eller 90 procent? Sådan et spørgsmål kan man jo altid stille,« svarer skovrideren. Og så erklærer han sig i øvrigt helt enig med både museumsinspektøren og Vincents luul i, at alting på sin vis er menneske- og kulturbestemt:

»Det er rigtigt, at i området omkring en gammel mølle og opstemning, har mennesker rodet og regeret i tusind år for at udnytte vandets kraft, og nu roder og regerer vi for at fremme de hensyn, der er i samfundet i dag, og vi kan godt lide biodiversitet. Mennesker skaber den natur, de godt kan lide, og i øjeblikket kan vi altså godt lide fri faunapassage.«

For luul grænser den slags til miljøfanatisme og enøjethed:

»Det må da give stof til eftertanke, at man i en krisetid har råd til at investere store millionbeløb på at lave om på et enestående kulturmiljø og naturområde og fravælge fredet fauna og flora, der allerede er på stedet, til fordel for en lampret og et par ørreder.«

Alkoholbehandling på Sjælland

Diskret og professionel behandling på Ørelund Gods

– en del af
Behandlingscenter Tjele.
Mere end 20 års erfaring
med afhængighed.

Vi har hjulpet tusinder
til et bedre liv
uden alkohol og /eller medicin.

www.tjele.com/orelund
Døgntelefon 70 20 40 80

Ørelund Gods, Sjælland